5.6. [07.00.00] ИЛМҲОИ ТАЪРИХ
5.6. [07.00.00] ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
5.6. [07.00.00] HISTORICAL SCIENCES

5.6.1. [07.00.02] ТАЪРИХИ ВАТАН
5.6.1. [07.00.02] ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИЯ
5.6.1. [07.00.02] HOME HISTORY

ТДУ 327 с.
DOI:10.51844-2077-4990-2023-3-11-17

НАҚШИ УСТОД АЙНӢ ДАР ТАРБИЯИ ОЛИМОНИ ҶАВОН

Розиқзода Абдулҳаким Шералӣ, *доктори илмҳои таърих, профессор, раиси МД "КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон" (Тоҷикистон, Душанбе)*

РОЛЬ УСТОДА АЙНИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Розикзода Абдулхаким Шерали, *доктор исторических наук, профессор, председатель ГУ "ВАК при Президенте Республики Таджикистан" (Таджикистан, Душанбе)*

THE ROLE OF PRECEPTOR AYNI IN PREPARING YOUNG SCHOLARS

Rozikzoda Abdulhakim Sherali, *Doctor of Historical sciences, professor, chairman of the SI "HAC under the aegis of Tajikistan Republic President" (Tajikistan, Dushanbe),*
E-mail:rozikzoda@vak.tj

Вожаҳои калидӣ: *Айнӣ, мактаби илмии Айнӣ, адабиётшиносон, забоншиносон, таърихшинсон, олимони ҷавон*

Мақола ба баррасии нақши устод С.Айнӣ дар тарбияи олимони ҷавон ва раҳнамоии онҳо барои таҳқиқи масъалаҳои илмӣ бахшида шудааст. Қайд мешавад, ки устод Айнӣ дар баробари як адиби забардаст буданаш, ҳамчун яке аз саромадони илму таҳқиқи тоҷик соҳиби мактаби хоси илмиву адабӣ буда, дар тарбияи адибону нависандагон, рӯзноманигорон ва умуман аҳли илму пажӯҳиш саҳми бузург гузоштааст.Тазаккур меравад, ки тамоми рӯзгор ва осори устод Айнӣ барои шоирону нависандагон, адабиётшиносону забоншиносон, таърихшинсон ва олимони ҷавон дар роҳи илм мактаби бузурги омӯзиш ва таҷриба маҳсуб меёбад.Ишора мешавад, ки дар солҳои 30-50-уми асри XX унвонҷӯёну аспирантони зиёде, монанди Н.Раҳимов,С.Табаров, М.Шукуров, Р.Ҳодизода, ба устод Айнӣ, доир ба паҳлӯҳои гуногуни мавзӯъҳои илмию тадқиқотии худ, бевосита ва ё тавассути мактуб муроҷиат намуда, маслиҳату машваратҳои судманд гирифтаанд. Ҳамчунин устод Айнӣ бо тақризҳои илмиаш ба диссертатсияҳои олимони ҷавон дар тайёр намудани кадрҳои ҷавони илмӣ хидмат намудааст. Хулоса мешавад, ки аз мактаби илмӣ ва таҷрибаи пажӯҳишгарии устод Айнӣ дар солҳои 30-50-уми асри гузашта даҳҳо нафар олими ҷавони тоҷик сабақ бардошта, бо роҳнамоиву машваратҳои мустақими устод ба роҳи илм қадам ниҳодаанд.

Ключевые слова: *Айни, научная школа Айни, литературоведы, лингвисты, историки, молодые учёные*

Статья посвящена рассмотрению роли С. Айни в воспитании молодых ученых. Отмечается, что Айни, помимо того, что великий писатель, один из пионеров таджикской науки, создатель специальной научно-литературной школы, внес большой вклад в воспитание поэтов, писателей, журналистов и деятелей науки и исследований в целом. Отмечается, что вся жизнь и творчество Айни считаются великой школой обучения и опыта для поэтов и писателей, литературоведов и лингвистов, историков и молодых ученых, стоящих на пути науки. Указывается, что в 30-50-е годы XX века многие соискатели и аспиранты, такие как Н. Рахимов, С. Табаров, М. Шукуров, Р. Хадизода, обращались к Айни напрямую или через письма по различным аспектам своей научно-исследовательской тематики и получали полезные советы и консультации. Также своими научными рецензиями на диссертации молодых ученых Айни внес значительный вклад в подготовку молодых научных кадров. Делается вывод, что десятки молодых таджикских ученых переняли научную школу и исследовательский опыт Айни в 30-50-е годы прошлого века и под его непосредственным руководством ступили на путь науки.

Key words: *Ayni, Ayni`s scientific school, literary scholars, linguists, historians, young scientists*

The article is devoted to the analysis of preceptor S.Ayni's contribution in the formation of young scientists. It is noted that while being a great writer, Ayni, as one of the famous Tajik researcher, owned a special scientific and literary school, and had made a great contribution to the education of writers, poets, journalists and scientific researchers and investigators in general. Preceptor Ayni`s life and creations are considered to be a great school of learning and experience for poets and writers, literary experts and linguists, historians and young scientists. It is pointed out that in the 30s-50s of the 20th century, many research workers and graduate students, such as N. Rahimov, S. Tabarov, M. Shukurov, R. Hodizoda sent letters to Ayni, in which they asked directly about different aspects of their research works and received useful advice and consultations. Also, preceptor Ayni helped to young scientists by presenting his scientific reviews to their dissertations and served in the sphere of preparing young scientific personnel. It is concluded that tens of young Tajik scientists have learned from the scientific school and research experience of preceptor Ayni in the 30-50s of the last century, and with his direct guidance and advice they stepped on the path of science.

Мактаби илмию адабии устоди забардаст Садриддин Айнӣ, таҷрибаи таҳқиқоти илмӣ, муносибати хайрхоҳона ва дар айни замон сахтгиронаи ин саромади илму адаби тоҷик барои ҷавонони имрӯза дар роҳи душвору заҳматталаби илм воқеан, намунаи ибрат, роҳнамои муфид ва дастурамали муассир мебошад. Дар муддати умри муборaки худ ин марди закӣ ба даҳҳо шоирону нависандагон, олимону пажӯҳишгарон бо маслиҳату роҳнамоӣ дасти мадад дароз кард, ки аксари онҳо дар оянда чун олимони забардаст, чеҳраҳои шинохтаи адабу фарҳанги кишвар ба камол расида, муаррифгари миллати тоҷик гардиданд. Ҳақ ба ҷониби шогирд ва ҳамкори устод Айнӣ Раҳим Ҳошим аст, ки гуфта:"...Айнӣ на фақат ба воситаи осори боқигузоштааш ба мо бисёр чизҳо омӯхтааст ва меомӯзад, балки ба воситаи ҳаёти шахсии худаш тарзи зиндагии худ, муносибаташ ба кор бо вазифашиносиаш, бо риояташ ба интизом низ барои мо, хусусан барои ҷавонон аз бисёр ҷиҳатҳо намунаи ибрат шуда метавонад" [6,с.15].

Доир ба нақши бузурги мактаби илмии устод Айнӣ дар тарбияи адибону нависандагон, рӯзноманигорон ва умуман аҳли қаламу эҷоди нимаи аввали асри XX, пажӯҳишгарону айнишиносон чандин китоби бунёдӣ, ёддошт, монография, диссертатсия ва асару мақолаҳо ба табъ расониданд. Ин ҷо мо зарур донистем, ки бо зикри мисолҳои воқеӣ аз рӯзгор ва таҷрибаи амалии устод Айнӣ дар чигунагии муносибат бо олимони ҷавон, бо ибораҳои пурҳикмати устод ба "қаҳрамонони ба суроғи илм рафта" устодону шогирдони имрӯзаро дар роҳи таҳқиқоти илмиашон ба дақиқкорӣ ва навиштани рисолаҳои арзишманд даъват намоем. Зеро имрӯз дар ин раванд баъзе тамоюлҳои номатлуб ба чашм мерасанд, ки ҳаргиз ба фоидаи илми ватанӣ нахоҳанд буд. Дар ин робита Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суханрониҳои хеш чунин иброз намудаанд: " ... таъкид менамоям, ки дар ин раванд, на ба миқдор, балки бештар ба сифати рисолаҳои илмии анҷомёфта таваҷҷуҳ зоҳир гардад. Рисолаҳои донишмандон ва муҳаққиқону унвонҷӯён бояд дар сатҳи баланди илмии ҷавобгӯй ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ таълиф шаванд ..."[2].Бинобар ин, бори дигар ба фидокорӣ, заҳмати ҳалол, анҷоми таҳқиоти бунёдию арзишманд, кашфиёту ихтироъкорӣ ва дар ин замина пайвастани итеҳсолот ба илм даъвату ҳидоят кардани устодону шогирдон хеле бамаврид ва саривақтӣ мебошад.

Маълум аст, ки устод Айнӣ аз овони хурдсоли соҳибистеъдоду мушоҳидакор, дорои хотираи қавӣ ва ҳисси баланди кунҷковӣ буд ва ин хислатҳояш бо мурури замон инкишоф ёфта, талаботи ҳаррӯзаи зиндагиаш гардиданд. Чунонки худи устод Айнӣ мегӯяд: "... ин кунҷковии қобилияти одамон аз хурдсолӣ ба ман одат шуда, бо таҷрибаи бисёр рафта-рафта ба камол расидааст"[1,с.389]. Айнии ҷавону ташнаи илму дониш ҳангоми таҳсил дар мадрасаҳои Бухоро ба хулқу атвор, тарзи либоспӯшӣ, қиёфа, гуфтору кирдори афрод, рӯйдоду ҳаводиси замонаш таваҷҷуҳи хос зоҳир менамуд. Ба ҳарфзании сокинони минтақаҳои гуногуни аморат диққат медод, ҳар як калима ё ибораи нави гуфториро пайдо мекард, бо як завқу ҳирси зиёди кунҷковӣ ба луғатҳои гуногун қиёс ва маъною мафҳуми онҳоро ҷустуҷӯ менамуд. Ба хондани китоб ниҳоят таваҷҷуҳ дошт, дар омӯзиш аз мушкилот ва заҳмати сангин намеҳаросид. Ҳамаи ин нисбат ба афрод дар роҳи илму эҷод сахтгиру серталаб буд ва хислатҳо ба ӯ имкон доданд, ки бисёр соҳаҳои илму дониши замонаш, аз ҷумла мантиқ, таъриху таърихнигорӣ, сарчашмашиносӣ, забон (грамматика, луғатшиносию луғатнигорӣ), адабиёт (назму наср, фолклор, матншиносӣ, танқиди адабӣ), санъат, этнография (қиёфашиносию чеҳрашиносӣ, урфу одати мардум), шариати ислом, педагогика (таълиму тарбия), психологияро аз бар намуда,

ҳамчун як донишманди бузург ба камол расад ва аз худ барои наслҳои оянда осори мондагор ба мерос гузорад.

Тамоми рӯзгор ва осори устод Айнӣ барои шоирону нависандагон, адабиётшиносону забоншиносон, таърихшинсон ва олимони ҷавон дар шоҳроҳи илм мактаби бузурги омӯзиш ва таҷриба маҳсуб меёбад. Зиёда аз ин, устод Айнӣ борҳо ба адибону нависандагони ҷавон роҳнамоӣ намудааст, ки ин мавзуи суҳбати дигар аст. Танҳо дар ин навишта ёдоварӣ аз баъзе лаҳзаҳои муносибати устод Айнӣ ба шогирдонаш кифоя аст.

Бояд гуфт, ки устод Айнӣ барои дарёфти дараҷаи илмӣ диссертатсияи алоҳида нанавишт, вале бар асоси таълифоту нигоштаҳо таълифот ва хидматҳои арзандааш дар рушди илму адаби тоҷик аз тарафи Донишгоҳи давлатии Ленинград (ҳоло Донишгоҳи давлатии Санкт-Петербург) ба ӯ дараҷаи илмии доктори илмҳои филология, ҳамзамон аз рӯйи пажӯҳиш ва таҳқиқоти асилу бунёдӣ ва фаъолияти омӯзгориаш дар Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба унвони профессор сазовор дониста шуд.

Ин донишманди бузург ҳангоми тавсияи машварат қобилият, ҳусну кубҳ ва камбуду норасоии осорашонро ба хотири пешрафти илм ба таври комил ошкор мекард.

Имрӯз олимони мо, бахусус олимони ҷавон, нақду машваратро хуш намепазиранд ва қабул ҳам надоранд. Аз ин ҷост, ки таҳқиқоти диссертатсионии довталабони дараҷаҳои илмӣ дар кафедраю шуъбаҳо, муассисаҳои пешбар ва ҷаласаҳои пешдифоъ ҷиддӣ муҳокима намешаванд. Аксар муҳокимаҳо дар шурои диссертатсионӣ бисёр вақт ба таҳсину офарини диссертант сипарӣ мешаванд. Тақризи муқарризони расмӣ аксаран такрори якдигаранд ва баъзан, 99 дарсад бо ҳам монанд мебошанд. Ин шаҳодати он аст, ки тақризҳоро роҳбар ва унвонҷӯ худашон пешакӣ омода месозанд. Дар ин ҳол омӯзиши таҷрибаи мактаби илмию адабии устод Айнӣ барои ҷавонон бисёр муассиру созанда аст, ки дар анҷоми рисолаҳои илмӣ ҷиддӣ ва мусъул бошанд.

Аз ин ҷиҳат мулоҳизаҳо, андешаю маслиҳатҳои устод Айнӣ нисбат ба нависанда Ҷалол Икромӣ, дар мукотибааш ба Абдусалом Деҳотӣ (23 октябри соли 1946) ҷолиб аст: “... ман барои дуруст шудани кори ҳеҷ нависандаи ҷавон, садяки он дараҷае, ки барои дуруст шудани кори Ҷалол Икромӣ азоб кашидаам, накашидаам” [1,с.363].

Вақте ки қисми якуми романи “Шодӣ”-ро Ҷалол Икромӣ ба итмом расонид, ду сол боз мавриди нақди аҳли қалам қарор гирифт ва ниҳоят нашриёт онро барои таҳрир ба С. Айнӣ мефиристад. Устод Айнӣ дар ин бора чунин менависад: “Дастнавис (қисми якуми романи “Шодӣ” дар назар аст – Р.А.) дар як дафтари калони муқовадор саҳифа дар миён навишта шуда буд. Ман дар болои кори ин китоб, ба муқобили ҳар саҳифа як саҳифа дар бораи хатоҳои он саҳифа навиштам ва дар охир ҳамин мулоҳизаро қайд кардам, ки “агар муаллиф ҳамаи он хатоҳоеро, ки дар ин ҷо нишон дода шудааст, ислоҳ намояд, қобили табъ аст” [1,с.363].

Аз ин навиштаҳои устод Айнӣ чунин бармеояд, ки Ҷ. Икромӣ китобро бидуни ислоҳи баъзе хатоҳои ишоракардаи устод чоп намудааст. “Охир, ба кадом роҳе, ки бошад - мегӯяд Айнӣ, - қисми якум (яъне қисми якуми романи “Шодӣ” – Р.А.) чоп шуд ва ҳамаи он фикрҳои танқидии ман аз забони ом ба майдон баромад. Аммо он нусхае, ки ман кор кардам, ба майдон набаромад” [1,с.363].

Устод Айнӣ таъкид мекунад, ки агар Ҷалол Икромӣ хатоҳоро ислоҳ мекард, “ин қадар шатта намехӯрд ...” ва ӯ “... бояд мағрурӣ ва худнамоиро як сӯ монда, ба маслиҳатҳои одамони таҷрибакор ва ба танқидҳои ҳаққонӣ гӯш андозад ва ба амал орад ... Ҷалол, бешубҳа қувваи нависандагии калон дорад. Бояд ӯ бар болои асарҳои худ фикри коллективро гирифта, гашта баргашта кор кунад. Ягона ва охирин маслаҳати ман ба ӯ ҳамин аст” [1,с.364].

Аз ин навиштаҳо бармеояд, ки устод Айнӣ истеъдоди нависандагии Ҷалол Икромиро дар ҳоли шуҳраташ эътироф мекунад, вале дар баробари ин, камбудиҳои романи “Шодӣ”-ро хеле муфассал ошкор менамояд, ки ин барои пешрафти адабиёти тоҷик ва рушди инфиродии адиб заминаи мусоид мегузорад.

Аз солҳои 40-уми асри гузашта таваҷҷуҳи аспирантону муҳаққиқон ба осори гаронбаҳои устод Айнӣ зиёд шудан гирифтааст. 18 ноябри соли 1949 Набиҷон Раҳимов – аспиранти Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Шуравии Ӯзбекистон ба устод Айнӣ мактуб навишт, ки “... мехоҳам мавзуи диссертотсияи худро аз эҷоди пурҳосили он ҷониб бигирам. Бад - ин сабаб бағоят хоҳишмандам, мавзуъҳои рафиқони дигар, ки онро аз эҷоди шумо диссертатсияи худ гирифтанд, бо василаи хат маълум намоед”[1,с.475]. Дар мактуби

ҷавобӣ устод Айнӣ ба Набиҷон Раҳимов навишт, ки “... ман намедонам, ки кӣ ба болои кадом асари ман кор карда истодааст?. Ҳамин қадар медонам, ки Соҳиб Табаруф ном аспиранти филиоли тоҷикистонии Академияи фанҳои иттифоқ ду сол боз бар болои румони “Ғуломон” кор мекард. Соли гузашта (яъне, соли 1948 – Р.А.) диссертатсияи худро дар Ленингрод – дар Институти шарқшиносии Акодемияи фанҳои Иттифоқ ҳимоя карда, номи кондидотиро гирифт. Дигар аз касе хабар надорам. Бо ҳамаи ин ман тавсия мекунам, ки шумо бар болои румони “Дохунда” кор кунед” [1,с.476].

Дар баробари ин, устод Айнӣ ба хотири пешгирӣ аз хат ва ғалаткорӣ ба аспиранти узбекистонӣ Набиҷон Раҳимов тавсия медиҳад, ки: “... лекин на бар болои чопи узбекии вай (яъне, “Дохунда” - Р.А.). Чунки вай тарҷума буда, сар то по вайрон аст. Шумо бояд бар болои нусхаи тоҷикиаш, ки ҳамин сол ба муносибати Декадаи адабиёти тоҷик дар Истолинобод чоп шуд, кор кунед” [1,с.476].

Дар иртибот бо муносибати гарму хайрхоҳонаи устод ба муҳаққиқони ҷавон мукотиботи Муҳаммадҷон Шукуров бо устод Айнӣ хеле ҷолибу омӯзанда мебошад. Аз мактуби Муҳаммадҷон Шукуров маълум мегардад, ки ӯ бори аввал 17 январи соли 1950 ба устод муроҷиат карда буд, ки “Ман писари хурдии Садри Зиё Муҳаммад мебошам, ки аз Сталинобод хат карда истодаам ... Ман аспирант ҳастам ва мавзуи диссертатсиям эҷодиёти Аҷзӣ мебошад” [1,с.480]. Дар идомаи мактуби худ аспиранти ҷавон вобаста ба шахсият ва эҷодиёти Аҷзӣ ба устод Айнӣ бо шаш савол муроҷиат менамояд, ки “Равшан шудани ин масъалаҳо барои пеш рафтани кори ман аҳамияти калон дорад. Агар дар ин соҳа аз Шумо, устод, ёрӣ мегирифтам, то абад миннатдор мемондам” [1,с.479-481].

Устод Айнӣ новобаста аз беморӣ ва серкорӣ дар мактуби ҷавобиаш ба М. Шукуров бо арзи муҳаббату самимият машварат дод, ки “Аҷзиро ман дар соли 1909 аввалин бор дар Самарқанд дида будам ... ӯ одами қашшоқи камзамин буд, ки дахлаш ба харҷи фақиронааш намерасид ... Ба фаҳми ман, фазилати бисёр муҳимми Аҷзӣ ин аст, ки ӯ аз байни зиёиёни куҳна дар замони куҳна аввалин касест, ки забони русиро омӯхтааст ва ба омӯхтани забон ва маданияти рус мардумро ҷиддиёна ва гарму ҷӯшон ташвиқ кардааст” [1,с.482-483]. Дар баробари ин, устод Айнӣ ба М. Шукуров ишорат кард, ки: “Дар Самарқанд писари Аҷзӣ ҳаст, ки Аъзамхон ном дорад. Ман шунидам, ки ӯ дар бораи падари худ мақолаи муфассале навишта, ба идораи журноли “Шарқи сурх” фиристодааст. Шумо метавонед аз ҳамон мақола (агар чоп нашавад, аз дастнависаш) дар бораи тарҷумаи ҳоли Аҷзӣ фоида баред” [1,с.483].

Устод С. Айнӣ дар робита ба он муҳаққиқону пажӯҳишгароне, ки хоҳиши таҳқиқи осору зиндагонии худи ӯро доштанд, ба як муҳаббату самимият аз рӯйи одобу ахлоқи инсонӣ рафтор мекард, ки ҳоло ҳам ин таҷриба барои роҳбарони илмии имрӯза омӯзанда ва муфид аст.

Таваҷҷуҳ менамоем ба мактубҳои устод Айнӣ ба донишҷӯ ва муҳаққиқи ҷавон Расул Ҳодизода. Ҳангоми таҳсили мактаби олӣ дар Тошканд Расул Ҳодизода 2 январи соли 1950 ба номи С. Айнӣ мактуб навишт, ки аз ҷониби факултет якчанд мавзуъро ба сифати кори дипломӣ пешниҳод кардаанд, вале ба ӯ бештар итихоби мавзуи “Тадқиқоти илмии Садриддин Айнӣ оид ба таърихи адабиёти тоҷик” писанду ҷолиб мебошад. Инчунин, Расул Ҳодизодаи имлдӯст дар мактубаш меафзояд, ки “Ин кори аввалини ҷиддии илмии ман аст ва мехоҳам қадами нахустини ман бемуваффақият набарояд. Аз ин сабаб, бо изҳори хоҳиши зерин муроҷиат намудам. Агар вақт дошта бошед ва ба корҳои дигари Шумо халал нарасад, ба кори диплумии ман роҳбарӣ намуданро қабул мекардед, хеле хуб мешуд”[1,с.485].

Устод Айнӣ дар мактуби ҷавобӣ (аз 27 феврали соли 1950) ба Р. Ҳодизода навишт, ки “Бо афсӯс маҷбурам ба Шумо маълум кунам, ки ман дар бораи дипломни работетон ба Шумо роҳбарӣ карда наметавонам”[1,с.485]. Аввалан, устод бо узри серкорӣ, этикаи илмӣ ва хоксорӣ аз раҳбарӣ даст кашид. Дувум, навиштааст ин марди хирадманд: “Модом, ки кори шумо тадқиқи асарҳои илмии ман аст, худи ман роҳбарӣ карданам, он қадар муносиб нест”[1,с.486]. Ҳамзамон, ин олими барҷаста барои дилсард нашудани як муҳаққиқи ҷавон узр пеш овард, ки “Ман умедворам ва боварӣ дорам, ки шумо ин узрҳои маро мефаҳмед ва барои рад кардани коратон аз ман намеранҷед ... ман маслиҳат медиҳам, ки профессор Семёнов (А. А. Семёнов – Р.А.)-ро ба худ раҳбар қарор диҳед” [1,с.486].

Муносибати хайрхоҳона ба муҳаққиқони ҷавони эҷодкору дақиқназар ва дастгиру мададгор будани устод Айниро аз чанд мукотибааш бо нависанда ва публитсист Тоҷӣ Усмон ҳам эҳсос кардан мумкин аст. Аз як мактуби Тоҷӣ Усмон ба номи С. Айнӣ (аз 11 марти соли 1950) чунин

бармеояд, ки завҷаи ӯ доир ба таърихи хонии Бухоро аз замони инқилоби феврал то инқилоби октябр диссертатсия менависад ва дар ин хусус аз устод Айнӣ роҷеъ ба чанд масъала машварат мехоҳад.

Азбаски устод Айнӣ рафти воқеаҳои таърихии ин давраро ба унвони шоҳиди замон хуб медонист, дар мактуби ҷавобиаш (аз 15 марти ҳамон сол) ба номи Тоҷӣ Усмон навишт, ки "Ҳозир ҳамин қадарро маслиҳат медиҳам, ки "Бухоро инқилоби таърихнинг маторёллари" ном асари маро хонда бароянд. Зеро ҳар чизе, ки ман дар ин бора донам, дар ҳамон китоб ҳаст"[1,с.488]. Аз навиштаҳои баъдии Тоҷӣ Усмон маълум мегардад, ки ба диссертатсияи завҷааш Бобоҷон Ғафуров низ ҳамчуни муҳаққиқ баҳои хуб додааст. Баъдан, устод Айнӣ 4 ноябри соли 1950 ба ин диссертатсия тақризе навишт, ки "Ман ба сифати як шоҳиди зиндаи аҳволи байни феудол (ин калима шояд "феврол" бошад - Р.А.) ва уктабри Бухоро ва монанди як иштироккунандаи он воқеаҳо масъалаҳои дар он асар ҳал кардашударо мувофиқи фактҳои таърихӣ медонам ва ин диссертатсияро барои ҳимоя кардан сазовор мешуморам"[1,с.502].

Акнун чанд сухан атрофи муносибати устод Айнӣ бо фарзандонаш Холида ва Камол, ки роҳи илмро пеша карда буданд. С. Айнӣ фарзандонашро ба мисли худаш дар руҳияи илмдӯстӣ ба камол расонид. Ӯ дар ҳеҷ сурат ба фарзандонаш имкон надод, ки аз ном ва шуҳрати падарашон истифода намоянд, балки ҳамеша барои таҳсили фарзандонаш аз ҷиҳати моддиву маънавӣ шароити зарурий фароҳам овард ва аз ҳар пешравӣ ва муваффақияти фарзандонаш хурсанду болидаруҳ буд. Дар як мактубаш устод Айнӣ ба академик Султон Умаров менависад, ки "... бародарзодаатон Холида Айнӣ имсол УзГу-ро дар группаи русии фокултаи адабиёт бо баҳои аъло – 5 тамом кард. Дар диплумни работ "Шоҳнома"-и Фирдавсиро дар забони русӣ кор карда баромад. Ба ин кори ӯ професур Бертелс (Е.Э. Бертелс (1890-1957) – Р.А.) баҳои бисёр хуб дода, дар як ҷойи тақризи худ гуфтааст: "Агар бар болои ин маторёл боз андак кор кунед, барои диссертатсияи номзадии илмӣ меарзад"[1, с.568].

Устод Айнӣ андаке дертар дар як мактуби дигараш (аз 23 январи соли 1952) ба Юлдошев – корманди маъмурии Академияи илмҳо хушнудии худро изҳор медорад. ки "... духтари ман Холида диссертатсияи кондидотии худро бомуваффақият ҳимоя карда, бо як овози совети илмӣ унвони кондидотӣ додан ба ӯ қарор дода шудааст"[1,с.518]. Ва аз ин муваффақияти илмии фарзандаш хушҳолиашро пинҳон накардааст, зеро хуб медонист, ки Холида дар ин ҷода хуб заҳмат кашидаву арзанда буд.

Вале дар як мактуби дигараш (санаи 25 июли соли 1953) ба Саидҷон Алиев – корманди Институти педагогии Бухоро аз муносибати роҳбарони институт ва кормандони он ба набераи бародараш Юсуфҷон Иброҳимзода изҳори норизоӣ менамояд. Азбаски навиштаҳои ин олими забардаст ва марди хирад имрӯз ҳам барои олимону эҷодкорони ҷавон дарси ибрат ва хеле муфид аст, зикри баъзе нуктаҳои онро бамаврид медонем. "Рафиқ Саидҷон Алиев! ... Як мактубатон дар хусуси баёни қобилияти набераи ман Юсуфҷон Иброҳимзода буд. Дар он мактуб ба ӯ ёрмандӣ карданатонро ва шеърҳои ӯро ба газета чоп кунонданатонро изҳор карда будед. Аз худи талабаи мазкур низ 2-3 мактуб гирифтам, ки хеле аз шоир шудани худ фахр мекунад...

... Ба фаҳми ман ва аз рӯйи таҷрибаи ман, ба ҷавонон ин гуна роҳбарӣ кардан зарарнок аст. Онҳоро ҳамеша ба хондани адабиёт ва ба фаҳмида хондани он ташвиқ кардан лозим аст, аммо дар хурдсолӣ ва камтаҷрибагӣ асарнависиро дар онҳо манъ кардан беҳтар аст. Агар аҳёнан чизе нависанд, асари онҳоро аз таҳсин зиёдтар танқид кардан зарур аст, то ки онҳо ба дарди мағрурӣ гирифтор нашаванд. Бо таҷриба собит гардид, ки ҳар ҷавоне, ки дар хурдсолӣ мағрур шавад, аз камол дур мемонад, он низоъҳое, ки дар байни баъзе нависандагони Ӯзбекистон ҳаст, натиҷаи дар хурдсолӣ мағрур шудани онҳост ... Дар ин хусус гап бисёр аст, мисол фаровон" [1, с.532].

Мазмуну муҳтаво ва андешаҳои устод Айнӣ дар як мактуби дигараш ба номи олими ҷавон Расул Ҳодизода (аз 27 феврали соли 1954) роҷеъ ба масъалаҳои мавриди назар аз ғамхории устод ба илми Тоҷикистон дарак медиҳад, ки то имрӯз арзиши худро нигоҳ медорад. Расул Ҳодизода дар шуъбаи аспирантураи Москва таҳсил мекард ва доимо ба устод Айнӣ робита дошт.

Муҳаққиқи ҷавону ояндадор ҳамеша аз меҳрубонию ғамхории устод бархӯрдор буду дастгирӣ меёфт. Аз ҷумла, С. Айнӣ ӯро ба аспирантура фиристода ва муҳлати таҳсилашро низ дароз намуд. Р. Ҳодизода дар яке аз мактубҳояш аз устод Айнӣ хоҳиш менамояд, ки ба ӯ иҷозат

диҳад, то дар Москва бимонад. Вале ин марди фозилу дурандеш масъаларо дар сатҳи сиёсию давлатӣ бо дарназардошти манфиату шароити онрӯзаи Тоҷикистон чунин ба миён мегузорад: "Ман дар бораи пурсиши шумо (яъне, дар Москва мондани Р. Ҳодизода – Р.А.) сатрҳои зеринро менависам. Ҳар кас, ки дар як замони маълум ва вақти муайян барои таҳсили илм дар Москва истода бошад, ва ҳақиқатан ӯ толиби хоҳиши пеш рафтан дошта бошад, албатта, дар он ҷо монданро хоҳиш мекунад. Аммо ман дар шароити ҳозираи беодамӣ ва қаҳтурриҷоли Тоҷикистон ин фикри шуморо қабул карда наметавонам. Ман ҳам аз нуқтаи назари он, ки яке аз коркунони ҷавобгари Академияи Тоҷикистон мебошам, ҳам ба сифати он, ки шуморо "кадри тайёр" гуфта "ҳой-ҳойю бай-бай гӯён" ба аспирантураи он ҷо тақдим кардаам, ҳам аз ҷиҳати он ки дар вақти пур шудани муддати аспирантураатон шахсан кӯшиши фавқулода карда, муҳлатро шаш моҳ дароз кунонидаам, ин фикри шуморо қатъиян қабул карда наметавонам. Зеро дар он сурат, ҳам худам дар миёни касони ба ин кор дахлдор ва роҳбарони боло расво ва хандахариш мешавам, ҳам дар ҳолати ҳозираи Тоҷикистон виҷдонам дар азоб мемонад. Бояд шумо ҳам дар ин кор на аз нуқтаи назари манфиати шахсии худ, ки дар Москва зудтар пеш меравед ва ҳам зиндагонии он ҷо нисбат ба Сталинобод маданӣ ва осуда аст, қатъи назар карда, фақат ҷиҳати қаҳтурриҷолии (қаҳтии одам) Тоҷикистонро ба назар гирифта зуд биёед ... Ҳозира дониши русиатон барои дар Тоҷикистон кор кардан, муваққатан кифоя кунад ҳам, барои коркуни ҳақиқатан илмии адабиёти тоҷик шудан, забони тоҷикиатон кифоя намекунад ..." [1, с.549-550].
Вобаста ба муносибати самимонаи устод Айнӣ нисбат ба олимону муҳаққиқон боз аз як мактуби табрикотии дигари ӯ ёдовар мешавем, ки 30 сентябри соли 1953 ба муносибати 60-солагии фаъолияти илмии профессор А. А. Семёнов ирсол шудааст. Дар ин нома С. Айнӣ дар радифи ситоиши хидматҳои шоёну арзандаи А. А. Семёнов ба паҳлуҳои нозуки фаъолияти ин донандаи забардасти таъриху фарҳанги халқи тоҷик ишора менамояд. "Як хусусияти Шумо ин аст, ки – мегӯяд устод Айнӣ, - дар мустамликаи подшоҳӣ – дар Туркистони пештара нишаста, ба омӯхтани забон, хат, адабиёт, санъат ва тарзи меъмории аҳолии мазлуми мустамлика кӯшиш намуда, онҳоро сазовори ҳурмат ва шараф донистед ва ҳол он ки амалдорони мустамликачӣ он аҳолиро хор мешумориданд ва лоиқи ҳар гуна таҳқир медонистанд"[1,с.536-537].

Ҳамзамон, устод Айнӣ ба заҳматҳои профессор А. А. Семенов дар тарбияи як зумра олимони тоҷик ишора ва изҳори миннатдорӣ изҳор намуда, ӯро ифтихори тоҷикон медонад. "Мо, тоҷикон, - менависад устод Айнӣ,- бо шумо фахр мекунем, ки бештарин хидматҳои илмии шумо ба омӯхтан ва эълон кардани мероси маданӣ ва таърихии гузаштагони мо бахшида шудааст ва дар ин роҳ на танҳо хидмати илмии худро дареғ надошта кор кардед, балки дар бобати расонидани кадрҳои пуристеъдод низ кӯшишҳои пурсамар ба амал овардед".

Ҳамин тариқ, бо такя аз вижагиҳои мактаби илмӣ, ки сахтгирию меҳнати ҳалолро тақозо дошт, таҷрибаи амалӣ ва хидматҳои устоди зиндаёд С. Айнӣ гуфтан мумкин аст, ки дар ҷодаи илму эҷод роҳи осону сода нест ва ин пайроҳа аз ҳар нафар заҳмату бедорхобӣ, матонат, садоқат ва сабуриро тақозо дорад. Агарчанде ин роҳ тахту ҳамвор нест, вале дар ниҳояти кор дарахти пурборест, ки меваҳои шаҳдбору шакаринаш касро ба қуллаҳои мурод мерасонад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Айнӣ, С. Мактубҳо (Таҳия, таҳрир, тасҳеҳ ва тавзеҳот аз Анзурати Маликзод ва Гулбаҳор Усмонова)/С.Айнӣ. –Душанбе: Меҳроҷ граф, 2023.- 664 с.
2. Раҳмон, Эмомалӣ. Суханронӣ дар Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода http://prezident.tj/node/29174 (Санаи муроҷиат: 04.11.2022)
3. Самадов, А.Садриддин Айнӣ ва аҳли илму адаби Самарқанд//https://ovozi.uz/51812/
4. Сафарзода, Э.Устод Айнӣ – асосгузори илми Тоҷикшиносӣ// https://pressa.tj/ustod-ajn%D3%A3-asosguzori-ilmi-to%D2%B7ikshinos%D3%A3/
5. Темиров, Ф. Роль научного наследия Садриддина Айни в развитии мировой науки. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 1(1). -2021// journal. buxdu. uz/index. php/ journals_ buxdu /article/view/1937
6. Ҳошим, Раҳим. Дар коргоҳи эҷодии Айнӣ /Р.Ҳошим// Сухан аз устодон ва дӯстон. Душанбе: Ирфон, 1983. – С. 15.

REFERENCES:

1. Aini, S. Letters (drafted, edited, corrected and explained by Anzurati Malikzod and Gulbahar Usmonova). – Dushanbe: Mehroj graf, 2023.-664 p.
2. Rahmon, Emomali. Speech at the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Electronic source: http://prezident.tj/node/29174 (Date of application: 04.11.2022)
3. Samadov, A. Sadriddin Ayni and the people of science and literature of Samarkand //https: //ovozi.uz/51812/
4. Safarzoda E. Ustod Ayni - the founder of Tajik science// https://pressa.tj/ustod-ajn%D3%A3-asosguzori-ilmi-to%D2%B7ikshinos%D3%A3/
5. Temirov, F. The role of the scientific heritage of Sadriddin Ayni in the development of world science. Center for Scientific Publications (buxdu.Uz),1(1).-2021//journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/1937
6. Hashim, Rahim. At the creative workplace of Ainy // Memories from teachers and friends. Dushanbe: Irfan, 1983. - P. 15.